

Rafał Krakowian

Z życia i działalności Joachima Lelewela

Joachim Lelewel, wybitny polski językoznawca, etnograf, historyk i publicysta, propagator idei narodowowyzwoleńczej, wielki patriota. Współtwórca Towarzystwa Patriotycznego oraz aktywny działacz „Hotelu Lambert” na emigracji, okresowo w Paryżu. Wybitny uczonek, historyk, polityk i obrońca idei polskiej demokracji. W latach 1809 – 1811 profesor w Krzemieńcu, a także zastępca profesora na Uniwersytecie Wileńskim w latach 1815 – 1818.

Pracując jako bibliotekarz w publicznej Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, prowadzi Lelewel wykłady z bibliografii uniwersytetu. Zostając później członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, uzyskuje w 1821 roku w Wilnie nominację na katedrę historii. Za swoje postępowe poglądy oraz kontakty z Towarzystwem Filomatów zostaje zwolniony w roku 1824. Lata 1824 – 1831 przypadają na pobyt w Warszawie oraz wstęp do Towarzystwa Patriotycznego. Rezygnując z pracy historycznej, Lelewel kontynuuje swą działalność, angażując się w życie polityczne państwa. W 1829 r. zostaje posłem ziemi żelechowskiej, zyskując szacunek oraz wielką popularność wystąpieniami w obronie konstytucji, a także zasad polityki liberalnej. Bierze również czynny udział w Powstaniu Listopadowym, zostaje wybrany 30 listopada do Rady Administracyjnej, a następnie w ciągu dwóch miesięcy wchodzi w skład Rządu Narodowego, nie popierając jednak jego poczynań politycznych.

Przebywając w październiku 1831 r. na emigracji w Paryżu, Joachim Lelewel zostaje prezesem Klubu Towarzystwa Patriotycznego. Dnia 8 grudnia 1831 r. staje on na czele Komitetu Narodowego Polskiego (KNP), jednocześnie nawiązuje liczne kontakty, które później zaowocują przyjaźnią z lewicą francuską. Lelewel w swym dążeniu do wolności publikuje odezwę skierowaną do Rosjan, nawołującą naród do obalenia rządów caratu. Dokument ten staje się przyczyną wydalenia Lelewela przez władze francuskie, a także wszelkich członków zrzeszonych w organizacji KNP.

Towarzystwo Patriotyczne zostało zorganizowane przez uczestników konspiracyjnego porozumienia, na czele którego stał Piotr Wysocki. W skład organizacji towarzystwa wchodził również publicysta, krytyk literacki i muzyczny Maurycy Mochnacki, działacz polityczny, poeta, historyk, ale przede wszystkim inżynier górnictwa Leopold Nabelak, spiskowiec uczestniczący razem z poetą Sewerynem Goszczyńskim w szturmie powstańców na Belweder oraz Ksawery Bronikowski, działacz niepodległościowy a także aktywny członek Towarzystwa Patriotycznego Waleriana Łukasińskiego. Towarzystwo Patrio-

tyczne w swych założeniach chciało wzmocnić aktywność wszelkich działań wojskowych oraz dokonać przeobrażenia Rady Administracyjnej w Rząd Narodowy. Zostało formalnie utworzone dnia 1 grudnia 1830 r. pod nazwą Klub Patriotyczny, a 4 grudnia rozwiązane w wyniku ingerencji władz konserwatywnych, powiązanych z kołami arystokracji władz powstańczych.

Dnia 19 stycznia 1831 r. Towarzystwo wznowia działalność pod przewodnictwem J. Lelewela, domagając się rozpoczęcia działań zbrojnych, za cel wszelkich działań biorąc sobie wywalczenie niepodległości Polski i przywrócenia jej granic z 1772 roku. W tym czasie ma miejsce inne wydarzenie mające wpływ na sytuację w kraju — sejm uchwała de-tronizację Mikołaja I. Dużą niedogodnością stało się nieokreślenie jasności programu społeczno-politycznego Towarzystwa, które za główny cel uznało potrzebę zmiany stosunków społecznych na wsi. Pośród grona działaczy Towarzystwa panowała niezgodność w odniesieniu do rodzaju reform oraz czasu ich realizacji. Znaczny kryzys militarny powstania listopadowego przyczynił się do sformułowania programu kontynuacji walki z Rosją, będącego przyczyną późniejszych masowych demonstracji w Warszawie, gdzie 15 sierpnia 1831 r. dochodzi do samosądu na szpiegach oraz dawnej gwardii generałów wielkiego księcia Konstantego.

Niepokój o stabilność sytuacji oraz narastająca fala buntów narodowowyzwoleńczych stanowią 17 sierpnia podstawę do likwidacji Towarzystwa Patriotycznego przez dyktatora dowodzącego powstaniem, generała Jana Stefana Krukowieckiego, odsuniętego przez Sejm od władzy za haniebną postawę wymuszającą kapitulację Warszawy oraz za faworyzowanie arystokracji. Leleweł po tym przykrym incydencie rozpoczyna działalność konspiracyjną, nawiązując jednocześnie kontakty z przedstawicielami karbonariuszy oraz masonerii.

W lipcu 1833 r. osiada w Brukseli, gdzie podejmuje trud zjednoczenia emigracji polskiej za pośrednictwem programu powstańczego oraz pism republikańskich. Lata 1835 – 1836 są dla Lelewela okresem kierownictwa Młodej Polski i czasem tworzenia w 1835 r. Tajnego Związku Dzieci Ludu Polskiego, mającego za zadanie prowadzenie akcji skupiającej masę narodu w całym kraju.

„Hotel Lambert” staje się ostoją konserwatywnego obozu Wielkiej Emigracji po powstaniu listopadowym. Nazwa organizacji pochodziła od paryskiej rezydencji księcia Adama Czartoryskiego, kierującego na przełomie XIX w. ugrupowaniem tej organizacji. Skupiała ona w swych kołach głównie przedstawicieli arystokracji, zamożnej szlachty, a także większość cywilów i wojskowych dygnitarzy ocalałych z powstania, oraz znaczną grupę inteligencji emigracyjnej w postaci literatów i artystów. Już w połowie XIX w. ugrupowanie to liczyło około 600-set zwolenników, do których oprócz osoby księcia Adama Czartoryskiego należeli, między innymi, arystokrata hrabia Władysław Zamoyski, Stanisław Barzykowski, poseł na sejm w Królestwie Polskim w latach 1824 – 1831 oraz pisarz Ludwik Tadeusz Bystrzonowski, który po upadku powstania odbywa liczne podróże po Bliskim Wschodzie.

Wszelka nadzieja związana z odzyskaniem niepodległości znalazła swe posłannictwo w wielu posunięciach dyplomatycznych, doprowadzających do zaistnienia możliwości zjednoczenia Anglii i Francji w wojnie przeciwko Rosji. „Hotel Lambert” mając na uwadze postępy na drodze do wolności, w przeciągu niedługiego czasu rozbudował znaczną sieć agentów w Europie i poza nią, tworząc również powiązania między poszczególnymi ich przedstawicielami. W znacznym stopniu zaczęła się również rozwijać współpraca z dy-

plomacją zachodnią, silną zwłaszcza na terenie Francji, prowokując tym samym rosnącą wrogość nastrojów w Rosji, mieszając również i wiklając w tę trudną sytuację miejscowe ruchy narodowe w Rumunii, Serbii i na Balkanach. Ważnym czynnikiem mającym w niedalekiej przyszłości umożliwić łatwość walki narodu polskiego o niepodległość, miała być idea wyzwolenia narodów bałkańskich spod jarzma ucisku i dominacji wpływów Rosji.

Nie powiodła się także próba pozyskania dla sprawy polskiej autorytetu papieża Grzegorza XVI, obojętnego i wrogiego wobec poczynań polskiego ruchu narodowyzwolenczego. O tym nastawieniu zadecydował niemalże całkowity brak jasno sprecyzowanej koncepcji przyszłości Polski oraz rozluźnienie w kontaktach „Hotelu Lambert” ze znaczną częścią ziemiaństwa i zamożnej części społeczeństwa w kraju. Obraz przyszłej Polski rysował się w założeniu planu organizacji „Hotelu Lambert” jako państwo, którego ustrój stanowi monarchia konstytucyjna, wysuwając tym samym na pierwszy plan władzę dyktatorską księcia A. Czartoryskiego, mianowanego przez zagorzałą grupę działaczy na króla. Przyczyną takiego stanu rzeczy stało się bezpośrednio poważne osłabienie osobistego i politycznego autorytetu króla.

Ważną jednak gałęzią działalności „Hotelu Lambert”, oprócz realizacji zamierzeń politycznych, była jego działalność organizatorska w takich dziedzinach jak literatura, nauka, sztuka, działalność dobroczynna i filantropijna. Przykładem organizacji literackich i naukowych w tym okresie są: Biblioteka Polska w Paryżu oraz Towarzystwo Historyczno-Literackie, jak i również gazeta „Wiadomości Polskie” wydawana w latach 1857 – 1860, posiadająca duży wpływ na możnowładczą klasę społeczną. Sugerowała znaczne ograniczenie reform społecznych, namawiając jednocześnie do trwałego oporu i nieustępliwości wobec polityki zaborów. Ostatecznie bardzo rozległa działalność polityczna „Hotelu Lambert” wygasa po 1870 r., pozostawiając po sobie bogate i różnorodne archiwa przechowywane obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego Czartoryskich w Krakowie.

W roku 1847 Lelewel wstępuje do organizacji Międzynarodowego Towarzystwa Demokratycznego i zostaje wybrany wiceprezesem Towarzystwa. Okres Wiosny Ludów przypada na wyciszenie aktywności politycznej, publicystycznej i propagandowej J. Lelewela oraz na ostateczne definitywne wycofanie się z życia publicznego w 1849 r.

Wkład publicystyczno-propagatorski Joachima Lelewela w rozwój idei wolności jest znaczący tym bardziej, że autor pozostawił po sobie ogromnie bogaty dorobek w dziedzinie historii i jej nauk pomocniczych. Główne założenie koncepcji historycznej powstało w zamyśle działacza jeszcze przed 1830 r., wnosząc pewnego rodzaju chronologię wydarzeń. Odnosząc dokonania Joachima Lelewela do jedności historii europejskiej, stwierdzić należy, że wszelkie wiadomości w tej dziedzinie traktował on jako jednolitą nierozłączną całość, nie oddzielając historii politycznej od ustroju panującego w państwie, rodzaju gospodarki, kultury materialnej jak i duchowej narodu. Przyczynił się on również w znacznym stopniu do rozszerzenia zakresu wykorzystywanych źródeł, zajmując się niemalże równoległe kilkoma różnymi pokrewnymi dyscyplinami i eksplorując ich dorobek w postaci wiedzy.

Najważniejszym jednak osiągnięciem historyka, językoznawcy i publicyisty jest pionierski wręcz charakter prac nad dziejami geografii w wiekach średnich, w szczególności opracowania dotyczącego geografii arabskiej, dziejów kartografii do VIII w. włącznie. Ma on również niepomierne zasługi w tworzeniu polskiego biblioznawstwa i bibliofilstwa dzięki zgromadzeniu cennego zbioru książek, zbiorów atlasów i map, przechowywanych do dzisiaj w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie. Zainteresowania autora koncentrowały

się również wokół historii współczesnej, czego dowodem jest literacki szkic wydany w 1836 r., zatytułowany *Polska odradzająca się*, opisujący okres począwszy od rozbiorów do powstania listopadowego.

Działalność propagatorska Joachima Lelewela wywierała poważny wpływ na rozwój ruchu i tendencji narodowowyzwoleńczych, a także udziału myśli demokratycznej w rozwoju polskiej kultury w Polsce. Całokształt głównych dzieł Joachima Lelewela wydano pod wspólnym tytułem w zbiorze *Polska, dzieje i rzeczy jej*, w tomach od 1 do 20 wól., w latach 1854 – 1868.